

Čemu sigurnosne studije?

Siniša Tatalović i Tomislav Lacović

**Kako suvremene međunarodne
odnose karakterizira sve veća
isprepletenost unutarnje i vanjske
politike, nestaju granice između
unutarnje i vanjske sigurnosti.
Vanjska politika sve više uključuje i
elemente sigurnosne politike**

Uvod

Međunarodni odnosi i međunarodna sigurnost međuvisni su i povezani pojmovi. Sigurnosne studije izvedenica su međunarodnih odnosa i tijesno su povezane s njima. Kao posebna poddisciplina međunarodnih odnosa počinju se razvijati na angloameričkim sveučilištima između dva svjetska rata. Kako suvremene međunarodne odnose karakterizira sve veća isprepletenost unutarnje i vanjske politike, nestaju granice između unutarnje i vanjske sigurnosti (Grizold, 1999:126). Vanjska politika sve više uključuje i elemente sigurnosne politike, što uzrokuje preklapanje predmeta istraživanja. Hough (2008:2) to opisuje kao eksternizaciju unutarnje i internizaciju vanjske politike. Nadalje, u recentnim sigurnosnim studijama uobičajeno se govori o "proširenju" i "produbljenju" pojma sigurnosti. Pod proširenjem se misli na pomicanje žarišta interesa s isključivo vojnih aspekata sigurnosti koje je prevladavalo u hladnoratovsko vrijeme, a produbljenje podrazumijeva razvoj koncepta ljudske sigurnosti u kojemu je pojedinac referentni objekt sigurnosti umjesto dotadašnjeg monopola države. Proširenje sadržaja suvremenih sigurnosnih studija povećalo je fleksibilnost u tumačenju važnih sigurnosnih pojava, što omogućuje obuhvatniji uvid u pojave i procese u međunarodnim odnosima. U eri globalizacije oblikuje se nova paradigma koja gleda na sigurnost kao na globalnu kategoriju. Izazovi koji proistječu iz znanstveno-tehnološke revolucije nagnali su nas da o sigurnosti razmišljamo kao o stanju u kojemu države i narodi mogu bez sukoba usklađivati svoje političke, ekonomske i druge interese

i odnose. Tome nisu pridonijeli samo novi oblici međunarodne suradnje i djelovanje međunarodnih organizacija, nego i dinamika međunarodnih odnosa.

Trendovi u razvoju sigurnosnih studija

Realisti se smatraju "tradicionalistima i dominantnom paradigmom" (Hough, 2008:2) u teorijama međunarodnih odnosa i sigurnosnim studijama. Naglašavaju kategorije sile i moći, a državu vide kao dominantnog aktera međunarodnih odnosa. U uvjetima anarhije koja vlada u međunarodnim odnosima, sigurnost se postiže povećanjem moći države. U središtu rasprave među realistima jesu pitanja koliko je moći potrebno da bi se postigla sigurnost, što je primjerena raspodjela moći među državama i kako se ona može održati. Neorealizam, osim vojne, u analizu uvodi i ekonomsku moć i diplomaciju kao sredstva uspostave dominacije u međunarodnim odnosima (Tatalović, 2006:17-18).

Liberalni idealizam nije se pojavio s rušenjem Berlinskog zida nego se razvija u razdobljima koja su uslijedila nakon svjetskih ratova – na njegovim su zasadama nastali i Liga naroda i Ujedinjeni narodi – a osobito se aktualizira nakon svršetka Hladnog rata. Smatra se da liberalistička perspektiva danas prevladava u međunarodnoj politici (Collins, 2010:48). U međunarodnoj politici na države gleda kao na najvažnije aktere, ali ih promatra kroz prizmu različitih interesa unutarnjih aktera te veliku pozornost posvećuje i drugim akterima međunarodnih odnosa. Suverenost se ne smatra nedodirljivom kategorijom pa se uvelike promiču multilateralne institucije i međunarodni režimi, jer se smatra da povećanje interakcija i međuovisnosti smanjuje sigurnosne dileme i unapređuje međunarodnu zajednicu.

Kao izraz kritike realizma šezdesetih godina prošlog stoljeća oblikuje se *pluralistički pristup*. Sve veća važnost UN-a i Europske zajednice te drugih subjekata međunarodnih odnosa relativizira koncept nacionalnog interesa i defetizira ključnu ulogu države i moći. Predmet međunarodne suradnje postaje sve više tema, a sigurnosne studije pozicioniraju se kao podvrsta međunarodnih odnosa. Istodobno, utjecajan je i *marksistički pristup* koji međunarodne odnose promatra i tumači u kategorijama klasne borbe, ekonomske nejednakosti i izrabljivanja. Smatra da samo strukturna promjena koju će uzrokovati svjetska socijalistička revolucija može donijeti prosperitet pojedincu i kolektivnu sigurnost. *Socijalni konstruktivizam*, koji je nastao nakon svršetka Hladnog rata, postavio je ozbiljna ontološka pitanja pred dotadašnja shvaćanja sigurnosti. On gaji sociološki pristup i naglašava dimenziju kulturne politike u donošenju političkih odluka koje imaju sigurnosne implikacije. Sigurnost pojedinaca i država prikazuje kao socijalne konstrukte (Kolodziej, 2011:206) koji nisu statični nego se tijekom vremena mijenjaju. Interese aktera, pa i država, uvelike određuje identitet koji je, također, promjenjiv društveni konstrukt.

Pluralizam i socijalni konstruktivizam otvorili su nove perspektive u proučavanju sigurnosti. Sve veći prostor zauzima proučavanje ljudske sigurnosti i sve se više pozornosti posvećuje sigurnosti pojedinca. Pojava novog pristupa u *kritičkim sigurnosnim studijama* devedesetih godina 20. stoljeća proširila je i produbila pojam sigurnosti te se sigurnosnim izazovima ne smatraju više samo vojni nego i nevojni fenomeni koji egzisten-

cijalno ugrožavaju države, ali i druge entitete. Kritičke sigurnosne studije jasan su otklon od konvencionalnog shvaćanja sigurnosti. Zasnivaju se na poststrukturalističkim i konstruktivističkim teorijskim konceptima. Ne teže utvrđivanju "objektivne istine" nego omogućavanju šireg razumijevanja sigurnosti koje se temelji na uvažavanju posebnih teorijskih i političkih polazišta u njezinoj konceptualizaciji. Taj je pristup postavio neka vrlo važna pitanja o državi kao mogućem izvoru nesigurnosti građana, o odgovornosti države za sigurnost i o ulozi međunarodne zajednice u unutarnjim sukobima. Redefinirao je ulogu države kao referentnog objekta sigurnosti, prirodu prijetnji i domet sigurnosti, a epistemološki pomaci očituju se i u uvažavanju ideja, vrijednosti i društvenih normi, čime se odbacuju znanstveni objektivizam i epistemološki pozitivizam.

Kritičke sigurnosne studije jasan su otklon od konvencionalnog shvaćanja sigurnosti. Zasnivaju se na poststrukturalističkim i konstruktivističkim teorijskim konceptima. Ne teže utvrđivanju "objektivne istine" nego omogućavanju šireg razumijevanja sigurnosti

Pristup Kopenhaške škole definiran je u knjizi *Security: A new framework for analysis* (Buzan, Waever i De Wilde, 1998). Dva su glavna elementa te škole: sektorski pristup proučavanju sigurnosti, koji je Buzan izložio u svojoj knjizi *People, States and Fear* (1991), i Waeverov koncept sekuritizacije. Buzanov prikaz pet sektora sigurnosti – političke, ekološke, ekonomske, društvene i vojne – poznati je analitički okvir, dok koncept sekuritizacije tretira sigurnost kao proizvod govornog čina. Upravo sektorska analiza, koja se epistemološki ne svrstava u postpozitivizam kritičkih studija, čini glavni odmak Kopenhaške škole od kritičkih sigurnosnih studija. Kopenhaška škola je omogućila "sustavnu, komparativnu i koherentnu analizu sigurnosti" (Collins, 2010:135). Model sekuritizacije tumači kako akteri govornim činom oblikuju neko političko pitanje kao sigurnosno, odnosno oblikuju prijetnju referentnom objektu, što zahtijeva djelovanje i korištenje mjera izvan redovite političke procedure.

Kolodziej (2011) smatra kako model sigurnosti svake od konkurentskih škola mišljenja ima nedostatnu i ograničenu eksplanacijsku snagu. Stoga pledira za povezivanje vodećih pristupa sigurnosnih studija kako bi se oblikovala integralna teorija koja bi omogućila da se cjelovitije shvate odnosi između sigurnosti i međunarodnih odnosa. Ako sigurnosne studije žele na zadovoljavajući način objasniti uzroke, tijek, međuovisnost, rezultate i posljedice određenih događaja, nužno je utvrditi opće zakonitosti i uklopiti ih u postojeće eksplanacijske modele koje stalno

treba propitivati i nadograđivati. Nije riječ o tome da sigurnosne studije budu disciplina *per se* koja bi nudila samo objašnjenja prošlih događaja, nego bi davala i sustavna i analitična tumačenja suvremenih pojava i procesa. Osim toga, u globaliziranom svijetu dinamičnih promjena instrumentarij sigurnosnih studija trebao bi imati i prediktivnu funkciju. O tome koliko će uspješno anticipirati sigurnosne izazove i trendove, ovisit će i budućnost sigurnosnih studija.

Novi sigurnosni izazovi

Svršetak Hladnog rata uzrokovao je tektonske geopolitičke promjene. Dolazi do rekonfiguracije svjetskog poretka i raspodjele moći. S jedne strane jačaju integracijski, a s druge dezintegracijski procesi. U novonastalim okolnostima razvijaju se novi teorijski koncepti koji žele uopćiti novu stvarnost međunarodnih odnosa i sigurnosti.

Od početka devedesetih godina govori se o novom pristupu sigurnosti u kojemu prevladavaju novi sigurnosni izazovi. Nestaje prijetnja od izbijanja oružanog sukoba globalnih razmjera, ali povećavaju se broj i intenzitet etničkih sukoba koji su pokazali da su postojeći mehanizmi međunarodnih organizacija uglavnom neuspješni. Oni su još neuspješniji kad je riječ o asimetričnim prijetnjama koje se od klasičnih vojnih ugroza razlikuju prema doktrinarnoj neoblikovanosti djelovanja, ne-

Od početka devedesetih godina govori se o novom pristupu sigurnosti u kojemu prevladavaju novi sigurnosni izazovi. Nestaje prijetnja od izbijanja oružanog sukoba globalnih razmjera, ali povećavaju se broj i intenzitet etničkih sukoba koji su pokazali da su postojeći mehanizmi međunarodnih organizacija uglavnom neuspješni

predvidivosti, nemogućnosti razmjernog odgovora i nepridržavanju međunarodnog prava. Sigurnosne ugroze kao što su terorizam, proliferacija oružja za masovno uništenje, transnacionalni organizirani kriminal, uz posljedice globalizacije, globalnih klimatskih promjena, uništavanja prirodnog okoliša, nekontrolirane i ilegalne migracije te nestabilnosti koje izazivaju neuspjele države, često zahtijevaju brz, koordiniran i/ili sveobuhvatan odgovor. Osim toga, izgradnju međunarodnog režima prati i evolucija međunarodnog prava u kojemu je naglasak na humanitarnim, socijalnim, ekonomskim i ekološkim dimenzijama sigurnosti, uz neupitnu važnost načela jednakopravnosti i promicanja demokracije. U tom cilju koriste se raznovrsni mehanizmi, a najzahtjevnije i najintenzivnije su

međunarodne intervencije kojima je cilj da zaustave sukobe. Složenost njihova pokretanja, kriteriji opravdanosti, načelo suverenosti, međunarodna stabilnost – sve su to pitanja na koja treba odgovoriti prije međunarodne intervencije. Prekid sukoba nije dovoljan da se uspostavi dugoročna stabilnost ako ne uslijede postkonfliktna izgradnja i održiv razvoj. To je vidljivo na primjerima Bosne i Hercegovine, Kosova, Ruande, Iraka i Afganistana.

Suvremene sigurnosne studije u Hrvatskoj

Sigurnosne studije u Hrvatskoj nastaju kao pokušaj da se premosti jaz nastao gašenjem Studija općenarodne obrane i društvene samozaštite na Fakultetu političkih znanosti u prvoj polovici devedesetih godina. U jeku rata doktrina općenarodne obrane i društvene samozaštite izgubila je izvorni smisao i namjenu. Budući da je bila opterećena ideološkom matricom bivšeg sustava, pokušaji da se reorganizira u duhu suvremene angloameričke teorije nacionalne sigurnosti nisu dali rezultata (Cvrtila, 2007). Uz izrazitu prevlast vojnih prijetnji sigurnosti s kojima je Hrvatska u to vrijeme bila suočena, civilno sveučilišno školovanje stručnjaka za sigurnost postalo je suvišno. Obrazovanje za sustav nacionalne sigurnosti u užem smislu provodilo se interno, unutar državnih tijela, u vojnoj, policijskoj i obavještajnoj akademiji. Kad je ratna opasnost minula i kad su se pojavili novi sigurnosni izazovi, postala je izraženija potreba za stručnjacima kakvi postoje u svim razvijenim demokracijama, a to su visokoobrazovane osobe koje posjeduju temeljni kategorijalni i analitički instrumentarij i imaju uvid u recentnu svjetsku literaturu i trendove s područja međunarodnih odnosa i sigurnosnih studija. Takvi stručnjaci bili bi kvalificirani i kompetentni ne samo za rad u sigurnosnom sustavu u užem smislu, nego bi svoja znanja mogli primjenjivati i u tijelima za nadzor sigurnosnog sustava, istraživačkim institutima, privatnom sektoru, obrazovanju, diplomaciji, međunarodnim organizacijama, civilnom društvu, novinarstvu i drugdje. Kolegiji s područja nacionalne i međunarodne sigurnosti uvršteni su u studentske programe Fakulteta političkih znanosti Sveučilišta u Zagrebu tek 2001, a Centar za međunarodne i sigurnosne studije osnovan je 2007. Time su stvoreni preduvjeti za razvoj sigurnosnih studija i kod nas.

Vremenski i kadrovski vakuum nastao u proteklih dvadesetak godina odrazio se i na oblikovanje politika. Sigurnosne studije u Hrvatskoj nisu razvile dovoljno kriterija da bi mogle procijeniti koje političke pojave i kada postaju sigurnosno pitanje. U tom procesu sekuritizacije upravo struka treba imati najvažniju ulogu. Strateški dokumenti s područja nacionalne sigurnosti ishodište su provedbenog zakonodavstva i služe usmjeravanju operativnih politika. Ako oni nisu usklađeni sa suvremenim sigurnosnim trendovima, ne mogu zadovoljavajuće anticipirati prijetnje i rizike nacionalnoj sigurnosti te tako ne služe svojoj svrsi. Kako nema sustavnih analiza i procjena o tome što s političke agende ulazi i u sigurnosnu domenu, operativna se politika kreira volontaristički te ni odgovor na opasnosti ne može biti primjeren. Naime, važeće strategije nacionalne sigurnosti i obrane, kao i Vojna strategija, donesene su još 2002. i 2003.

Prije procjene hijerarhije prijetnji i rizika potrebno je definirati temeljne vrednote iz kojih proizlaze vitalni interesi koje sustav nacionalne sigurnosti treba štiti. U sklopu strateškog planiranja polazi se od jasno određenih sposobnosti kojima se može odgovoriti na prijetnje, pri čemu treba naznačiti koje vrste prijetnji zahtijevaju međuresorsku koordinaciju ili vanjsko angažiranje kapaciteta kojima vlada ne raspolaže. Osim toga, ostaje otvoreno pitanje sekuritizacije. Ubrzo će i kod nas na političkome dnevnom redu biti sve važnije teme zaštite okoliša, održivog razvoja, energetske sigurnosti, negativne demografske bilance, imigracijske politike i slično, koje su ujedno i sigurnosna pitanja. Osim što ih treba staviti na dnevni red, otvorenim ostaje i pitanje njihove artikulacije kao tema koje utječu na sigurnost pojedinaca, društva i države.

Ubrzo će i kod nas na političkome dnevnom redu biti sve važnije teme zaštite okoliša, održivog razvoja, energetske sigurnosti, negativne demografske bilance, imigracijske politike i slično, koje su ujedno i sigurnosna pitanja

Nakon što je ispunila dva strateška cilja vanjske politike, ulazak u NATO i EU, Republika Hrvatska promijenila je svoj geopolitički položaj. Time su se promijenili karakter, hijerarhija i intenzitet ugroza. U uvjetima sve snažnije ekonomske i političke integracije, primarni referentni objekti sigurnosti nisu više države nego društva i pojedinci. Ipak, očekivani transfer lojalnosti prema "gore" (na nadnacionalne institucije EU-a) i "dolje" (snaženje regionalizama) izostaje, a aktualna kriza eurozone u nekim se državama manifestira u jačanju nacionalnih ekskluzivnosti.

Socijalni nemiri i nezadovoljstva sve su obilježeni i euroskeptičnošću. Ako se problemi iz političke sfere preliju u sigurnosnu i počnu tumačiti kao prijetnja društvenom identitetu, "bauk nacionalizma" opet bi mogao početi kružiti Europom. Referendumi o neovisnosti Škotske i Katalonije, "glasovi" o krizi multikulturalizma koji dolaze iz Njemačke i Ujedinjenog Kraljevstva, problemi imigranata u Francuskoj te državna kriza u Belgiji nedvojbeno pokazuju da će ključno pitanje europske sigurnosti biti pitanje društvenih identiteta.

Literatura

- Buzan, B. (1991). *People, States and Fear: An Agenda for International Security Studies in the Post-Cold War Era*. Boulder: Lynne Rienner.
- Buzan, B., Waever O., De Wilde, J. (1998). *Security: A new framework for analysis*. Boulder: Lynne Rienner.
- Collins, A. (ur.) (2010). *Suvremene sigurnosne studije*. Zagreb: Politička kultura.
- Cvrtila, V. (2007). Studij obrane i zaštite na Fakultetu političkih znanosti. U: Kasapović, M. (ur.). *Izlazak iz množine? Stanje hrvatske političke znanosti*. Zagreb: Fakultet političkih znanosti.
- Grizold, A. (1999). *Evropska varnost*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
- Grizold, A. (1998.). *Međunarodna sigurnost-teorijsko-institucionalni okvir*. Zagreb: Fakultet političkih znanosti.
- Hough, P. (2008). *Understanding Global Security*. London i New York: Routledge.
- Kolodziej, E. A. (2012). *Sigurnost i međunarodni odnosi*. Zagreb: Politička kultura.
- Merlingen, M., Ostrauskaite, R. (ur.) (2008). *European Security and Defence Policy*. London i New York: Routledge.
- Nassar, J. R. (2010.). *Globalization and Terrorism*. Plymouth: Rowman & Littlefield Publ.
- Sloan, E. (2008). *Military Transformation and Modern Warfare*. Westport i London: Praeger Security International.
- Tatalović, S. (2006). *Nacionalna i međunarodna sigurnost*. Zagreb: Politička kultura. ■